

ACTA UNIVERSITATIS LODZIENSIS FOLIA SOZOLOGICA (Acta Univ. Lodz., Folia sozol.)	2	203-224	1986
---	---	---------	------

Romuald OLACZEK

OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA PRZEMIAN SZATY ROŚLINNEJ I KRAJOBRAZU
ZAŁĘCZAŃSKIEGO PARKU KRAJOBRAZOWEGO OD KOŃCA XVIII WIEKU

GENERAL ASPECTS OF CHANGES IN PLANT COVER AND LANDSCAPE
IN ZAŁĘCZE NATURE PARK SINCE THE END OF 18TH CENTURY

ABSTRACT: Analysis of topographical maps allowed to determine the main trends of change in plant cover of an area, which has been a nature park since 1978, in four time cross-sections: end of 18th century (Gilly-Matthias map, 1802-1803), ca. 1830. (quartermaster's map from 1843), ca. 1930 (Military Geographical Institute maps 1 : 100 000 and 1 : 25 000), period of 1964-1975 (contemporary maps and aerophotos). The extension of woodlands and forestage of the area were estimated (Table I). It has been indicated that prevailing trends already since the early 19th century the acreage of woodlands was expanded at the cost of agricultural lands. The present vegetation consists mainly of anthropogenic communities being in different phases of succession (for summary see page 223-224).

T r e ś ć

1. Wstęp
2. Źródła danych
3. Koniec XVIII wieku
4. Około 1830 roku
5. Około 1870 roku
6. Lasy w połowie XIX wieku
7. Około 1930 roku
8. Dotychczasowe tendencje zmian powierzchni leśnej
9. Dzisiejszy stan lasów

10. Ogólny obraz roślinności współczesnej
11. Piśmiennictwo
12. Summary

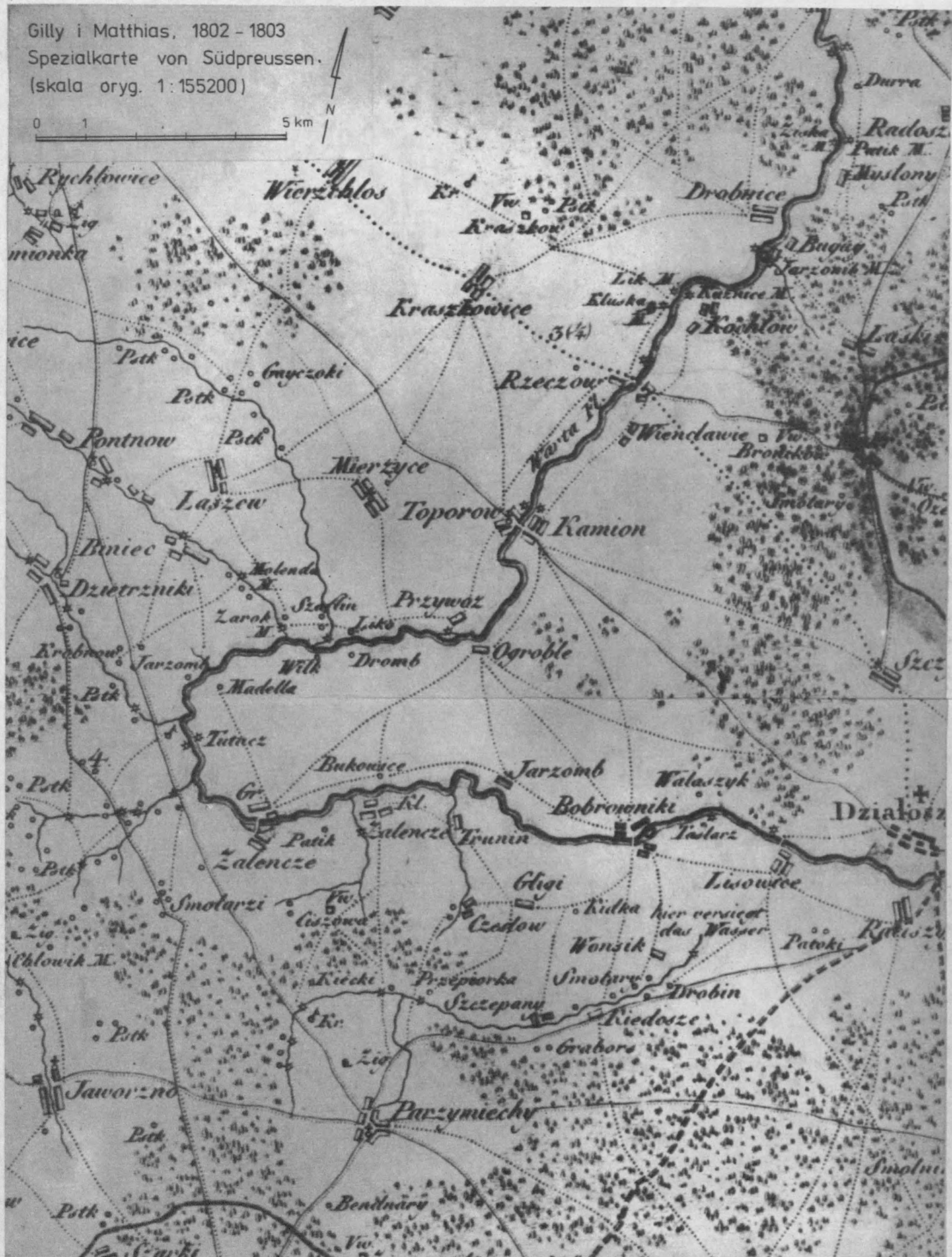
1. WSTĘP

Identyfikacja i klasyfikacja zbiorowisk roślinnych w krajobrazie od dawna użytkowanym i zagospodarowanym napotyka na wiele trudności. Biorą się one z faktu, iż w toku działalności gospodarczej człowiek zakłóca harmonię między roślinami a ich środowiskiem, będącą fundamentem obiektywnej klasyfikacji zbiorowisk roślinnych. Gospodarka rolna i leśna wpłynęła na zasadniczą zmianę krajobrazu roślinnego z leśnego na łąkowo-leśno-polny oraz wywołała duże zmiany w istniejących nadal zbiorowiskach leśnych. Polegały one nie tylko na przesunięciach - wielokrotnych! - granicy polno-leśnej, ale także zmianie składu gatunkowego drzewostanów, struktury warstwowej zbiorowisk roślinnych, a także zmianie właściwości gleby. Zbiorowiska leśne, nawet silnie zmienione, mają stałą tendencję do regeneracji swojej struktury warstwowej oraz składu gatunkowego drzewostanu i runa w kierunku uzyskania zgodności układu biologicznego z siedliskiem. Pełna regeneracja wymaga jednak długiego czasu i rzadko może się urzeczywistnić.

Z powyższych przyczyn stajemy wobec konieczności uwzględnienia w badaniach terenowych zbiorowisk roślinnych uwarunkowanych z jednej strony właściwościami ich siedlisk (klimatem, żyznością i wilgotnością gleby), a z drugiej strony użytkowaniem ich przez człowieka. Znajomość obecnych i przeszłych form antropopresji bardzo ułatwia zrozumienie współczesnych zbiorowisk roślinnych i ich układów krajobrazowych (Olaczek 1972). Zwłaszcza ważna jest przeszłość z okresu życia co najmniej 2-3 ostatnich generacji drzew leśnych, to jest około 200-300 lat.

Celem niniejszego artykułu jest ogólne przedstawienie przemian krajobrazu roślinnego Załęczańskiego Parku Krajobrazowego i terenów przyległych (ZPK) za okres od końca XVIII w. Szczegółowy opis tego procesu wymagałby zarówno archiwalnych badań historycznych, jak i terenowych badań przyrodniczych przy użyciu wielu metod. Wyniku takich studiów nie sposób przewidzieć wobec niezwy-

Gilly i Matthias, 1802 - 1803
 Spezialkarte von Südpreußen.
 (skala oryg. 1:155200)

Rys. 1. Obszar Żałęczańskiego Parku Krajobrazowego (ZPK) i jego otoczenia na mapie Gilly'ego i Matthias'a (stan z końca XVIII wieku)

Fig. 1. Territory of Żałęcza Nature Park (ZNP) with adjacent areas on Gilly's and Matthias's map (the state from the end of 18th century)

Mapa kwatermistrzostwa ... 1843

(skala oryg. 1:126000)

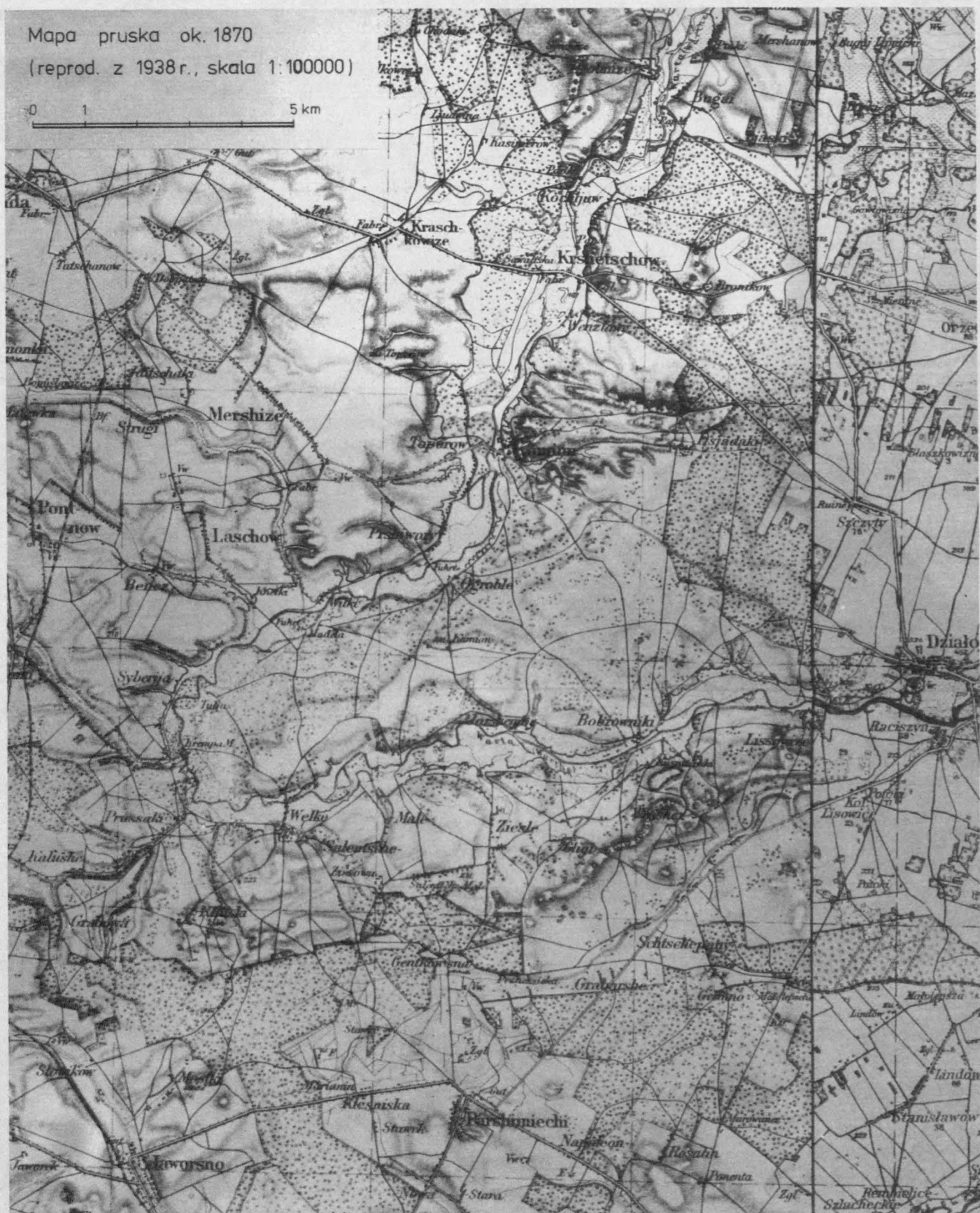
Rys. 2. Obszar ZPK i jego otoczenia na mapie kwatermistrzostwa (stan z około 1830 r.)

Fig. 2. Territory of ZNP with adjacent areas on the quatermaster department's map (the state from 1830)

Mapa pruska ok. 1870

(reprod. z 1938 r., skala 1:100000)

0 1 5 km

Rys. 3. Tereny ZPK w drugiej połowie XIX w. wg mapy pruskiej (stan z około 1870 r.)
(główne drogi z około 1930 r.)

Fig. 3. Territory of ZNP in the second half of 19th century according to a Prussian map
(the state from about 1870, main roads from ca. 1930)

kłego - na ogół - ubóstwa źródeł historycznych dotyczących przyrodniczych elementów krajobrazu.

2. ŹRÓDŁA DANYCH

Znajomość współczesnej roślinności ZPK, nabyta w toku kilkulatnich studiów terenowych, została skonfrontowana z kartograficznym obrazem tego obszaru w kilku przekrojach czasowych. Ponieważ ZPK będzie jeszcze przez wiele lat obiektem badań, nauczania i popularyzowania wiedzy przyrodniczej - mapy te zostały tu zreprodukowane. Wydaje się bardziej słuszne, aby pozostawić czytelnikowi wybór interesujących go treści wprost z mapy, niż szczegółowo ją opisywać. Wykorzystano następujące mapy:

1. Gilly i Matthias *Spezialkarte von Südproussen [...] aus der königlichen grossen topographischen Vermessungs-Karte reducirt und herausgegeben ...*, Berlin 1802-1803, skala oryginału 1:155 200 (rys. 1).

2. Karta topograficzna Królestwa Polskiego [...] Kwatermistrzostwa Wojsk Polskich, wydana przez gen. Richtera, Warszawa 1843, skala 1:126 000. Jest to tzw. "mapa kwatermistrzostwa" (rys. 2), oparta na zdjęciu topograficznym z lat 1829-1839.

3. Niezidentyfikowana mapa topograficzna, reprodukowana w skali 1:100 000 w Berlinie w 1938 r. jako *Karte des Deutschen Reiches, Grossblatt 106*. Trzy spośród czterech arkuszy "setki" tej mapy przedstawiają rzeźbę za pomocą szrafu i ukazują wyraźnie archaiczną sieć drogową i osadniczą; jedynie główne drogi zostały uinacześnione i wprowadzono linię kolejową Herby - Wieluń (zbudowaną w 1926 r.). Podkład, materiał zdjęciowy, jest zatem starszy od rosyjskiego zdjęcia topograficznego 1:21 000 i 1:42 000 z 1889 r. Treść mapy różni się też od mapy kwatermistrzostwa, szraf jest dokładniej wypracowany, nie jest więc ona powtórzeniem tej mapy (rys. 3). Prawdopodobnie przedstawia ona stan z około 1870 r. lub wcześniejszy (rys. 3).

4. Mapa Wojskowego Instytutu Geograficznego 1:100 000, arkusz Wieluń, w oryginale 4-barwna, Warszawa 1935 (rys. 4).

Wszystkie te cztery mapy reprodukowane na rys. 1-4 w jednolitej skali około 1:100 000. Należy zwrócić uwagę, iż orientacja mapy Gilly'ego różni się znacznie od pozostałych.

Na rys. 5-12 przedstawiono fragmenty ZPK na mapie Wojskowego

Instytutu Geograficznego 1:25 000 z lat po 1931 r. W druku ich skala uległa zmniejszeniu do około 1:33 300, odstępy pomiędzy liniami siatki topograficznej wynoszą 1 km. Rzeźba terenu jest oparta na rosyjskim zdjęciu topograficznym z 1889 r.; jest to najdokładniejsze przedstawienie kartograficzne hipsometrii tego terenu, choć trudne do czytania (poziomice grube co 17 m, pośrodkie 5, 4, 4, 4 m). Treść topograficzna mapy pochodzi z okresu 1929-1932.

3. KONIEC XVIII WIEKU

Mapa Gilly'ego przedstawia stan z ostatniego 10-lecia XVIII w. (rys. 1-2). Teren jest pokryty osiedlami i drogami, dobrze zagospodarowany (liczne młyny) i silnie odlesiony. Lasy utrzymują się tylko na peryferiach obecnego ZPK: las niżankowicki między Kamionem a Szczytami, ciągnący się ku Kochlewowi, lasy na południe od Dietrznik oraz między Cisową a Parzymiechami. Bezleśna jest cała dolina i wewnątrz Wielkiego Łuku Warty oraz obszar wychodni skałek wapiennych między Wartą a Suchą Strugą. Co się stało z lasami - wyjaśniają nieco nazwy topograficzne: "Smolary" (2 razy), "Smolarzi", "Smolniki", "Kućnice" oraz dwie "cegielnie". Od drzew leśnych pochodzą nazwy "Bukowice" oraz prawdopodobnie "Jarzomb" (2 razy) i "Cisowa". Mapa dokładnie ukazuje wody oraz wykorzystanie ich zasobów energetycznych. Uwagę topografów pruskich zwróciło zjawisko krasowe - zanik w piasku pod Lisowicami Suchej Strugi, która w górnym biegu napędzała 6 młynów. Aby nie pozostawić wątpliwości, zamieszczono w tym miejscu notatkę: "hier versigt das Wasser" - tu wysycha woda.

4. OKOŁO 1830 ROKU

Mapa kwatermistrzostwa, znakomite dzieło polskich topografów wojskowych, rejestruje stan z lat trzydziestych XIX w. (rys. 2). Rzeźbę przedstawiono wyraziście przy użyciu szrafu: krawędzie doliny, wąwozy, Góra Zelce i ciąg pagórków od Lisowic do Parzymiechów pokazane są z dużą precyzją i ekspresją. Dzisiejsza Wielka Góra nazywała się wówczas Górą Jarkową. Powierzchnia leśna -

w stosunku do mapy Gilly'ego - nie uległa zmianie, ale zaznaczyła się znamionną różnicą pomiędzy lasami rządowymi a prywatnymi. Lasy rządowe były wówczas urządzone, ich granice są wyraziste, zgeometryzowane. Wnętrze Wielkiego Łuku nadal pozostało bezleśne, ale w zapisie kartograficznym pojawiają się ziemie porzucone przez rolnictwo - jeszcze nie zalesione, lecz już nie uprawiane, np. pomiędzy Ogrobłem a Madełami i Załęczem. Zjawisko to, sygnalizowane na mapie Gilly'ego nazwami "Pustka", obecnie przybrało na sile: "Pustki" stały się bardzo liczne. Oznaczono wielką własność - liczne dwory i folwarki, ale na terenie ZPK istniał tylko jeden folwark - Cisowa. Pojawiły się nowe znaczące nazwy topograficzne: "Grabowa", "Borowy", "Pasieka" (3 razy) oraz "piec wapny", "kamieniołom", "papiernia". Szczególnie ważna jest nazwa "Buciny" koło Dalachowa, później zanikła. W tym miejscu do dziś utrzymał się jedyny płat lasu bukowego - kwaśna buczyna. "Leśniczy" koło Dietrznik to siedziba administracji leśnej, tzw. "straży", podległej leśnictwu rządowemu Wieluń. Ślad niedawnych zdarzeń historycznych upamiętniła "Kolonja Napoleon" koło Parzymiechów. A w dolinę Warty zaczęły powracać lasy, na razie na bagienne łąki na wprost Krzeczowa.

5. OKOŁO 1870 ROKU

Trzecia mapa ma treść dość ubogą (rys. 3). Uwidaczniają się urządzone lasy rządowe i wielkich majątków; mają one wyraźne granice i gęste zadrzewienie, różniące je od lasów chłopskich, powstałych przez zalesianie gruntów porolnych. Zmniejszył się las niżankowicki i mierzycki, powiększyły tereny rolnicze wokoło Parzymiechów. Do wnętrza Wielkiego Łuku Warty powracają lasy, na razie w formie luźnych zarośli o rozmytych granicach. Zniknęły z mapy liczne nazwy topograficzne, m. in. wszystkie pochodne od buka. Pominięto też gaj dębowy, widoczny na mapie kwatermistrzostwa koło Parzymiechów, obecnie rezerwat "Stawiska". Przybyła tylko jedna znacząca nazwa topograficzna - "Syberia" koło Dietrznik. Czyżby echo powstania?

6. LASY W POŁOWIE XIX WIEKU

Nieco światła na obraz lasów tego terenu rzuca dzieło A. P o ł u j a ń s k i e g o (1854). W granicach ZPK były wówczas lasy prywatne i rządowe. Te ostatnie przeważały. Oto ich krótki opis (dawne miary, morgi i przety, przeliczono na hektary, 1 morga = 0.56 ha):

Leśnictwo rządowe Pajęczno, straż Drabiki (2774,5 ha) - obręby:

Cisów	353,8 ha,	las wysokopienny sosnowy,	kolej odnowienia 120 lat;
Kluski	309,2 ha,	" " " "	świerkowy i jodłowy, 120 lat;
Załęcze	696,8 ha,	" " "	i brzozy, 60 lat;
Kamion	530,3 ha,	" " "	kolej odnowienia 120 lat;
Drabiki	565,1 ha,	" " "	kolej odnowienia 120 lat;
Zajączki	319,4 ha,	" " "	kolej odnowienia 90 lat

Leśnictwo rządowe Wieluń, straż Diettrzniki (2341,8 ha) - w granicach ZPK znajdował się tylko. wschodni kraniec obrębu Budzianki, który obejmował w całości 850,22 ha, z gospodarstwem wysokopiennym sosnowym i kolejną odnowienia 120 lat.

W starych nazwach obrębów możemy rozpoznać bez trudu dzisiejsze uroczyska leśne, choć niektóre uległy zmianie, a wszystkie powiększyły swoją powierzchnię. Najważniejszą informacją u P o ł u j a ń s k i e g o (1854) jest świadectwo występowania w uroczysku Kluski drzewostanów świerkowych i jodłowych, obok wszechobecnej sosny. Ówczesny obręb "Załęcze", to obecne uroczysko Wronia Woda, a "Kamion" to Niżankowice. "Załęcze" jest świadectwem planowych prac zalesieniowych podejmowanych przez leśnictwo rządowe na gruntach porolnych. Nie spodziewano się, myśląc racjonalnie, nadzwyczajnych efektów uprawy pierwszego pokolenia drzew na gruntach porolnych, dlatego ustalono tak niski wiek rębności brzozy i sosny.

Jeśli odrzucić obręby Drabiki i Zajączki, położone poza granicami ZPK, to okaże się, że w granicach parku i strefy ochron-

Rys. 4. Obszar ZPK na mapie 1 : 100 000 WIG z 1935 r. (stan z 1929-1935 r.) Siatka topograficzna co 2 km

Fig. 4. Territory of ZNP on the map 1:100 000 from the Military Geographical Institute from 1935 (presents the state from 1929-1932). Topographic grid with lines 2 × 2 km

Rys. 5

Rys. 6

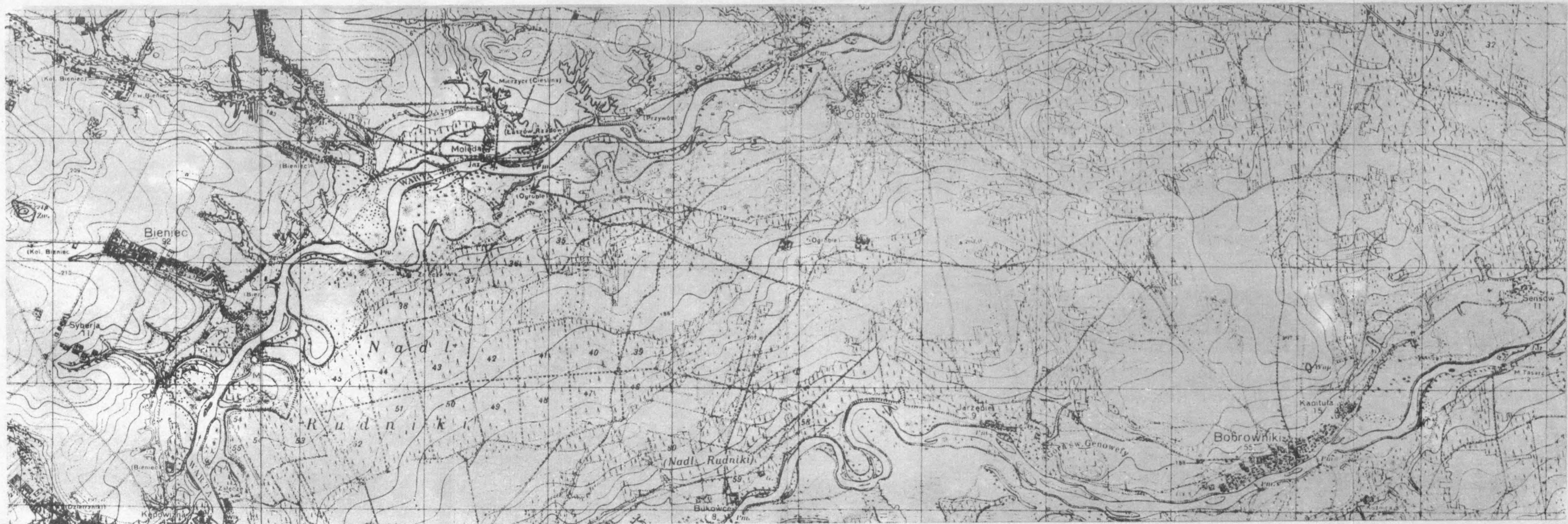
nej było w 1852 r. około 2090 ha lasów rządowych. Z tabeli I odczytujemy, że niewiele lat wcześniej cały areał lasów obejmował 2187 ha. Poza lasami rządowymi było tu więc wtedy bardzo mało lasów prywatnych. Duże obszary leśne należały do wielkich majątków, ale już poza granicami interesującego nas obszaru: Kraszkowice, Ruda, Parzymiechy, Lipie.

7. OKOŁO 1930 ROKU

Mapy topograficzne WIG-u (rys. 4, 5-12) mają treść bogatą, są szczegółowe i wierne rzeczywistości. Ukazują krajobraz o największym w całych dziejach - przeszłych i późniejszych - zagęszczeniu osiedli, przy czym na "setce" pod nazwami miejscowości podana jest także liczba domów. Lasy państwowe wyróżniają się regularnym podziałem przestrzennym. W 1921 r. powstało nadleśnictwo Rudniki z siedzibą w Cisowej. Tę nazwę nadleśnictwa znajdujemy na mapie. W końcu lat 30. zmieniono ją na Cisowa (*Plan urzędzenia...* 1970).

U południowej granicy ZPK z lasami państwowymi sąsiadowały lasy majątku Parzymiechy, z nimi od wschodu łączyły się lasy majątku Lipie. Lasów jest więcej niż w końcu XIX w. Nowymi elementami krajobrazu są stawy koło Giętkowizny. Pojawiły się nowe nazwy topograficzne: wawóz "Buczek" i wieś "Dąbrowa" koło Kraszkowic.

Nazewnictwo obiektów fizjograficznych jest jednak bardzo ubogie. Nie mają nazw ani wzgórza, z wyjątkiem Góry Św. Genowefy, ani drobne ciekі. Tylko lasy majątku Lipie na mapie 1 : 25 000 wyróżniają się bogactwem toponimii: Kopy, Studzienka, Smolarnia, Małolepszy, Olszynka, Pogorzelska, Dębica, Rębieskie, Ługi, Gołocin. Brak nazw fizjograficznych jest w jakimś stopniu świadectwem niewielkiego zainteresowania tym terenem. Dopiero odkrycia prof. J. Samsonowicza w studni krasowej w Węzachs zwróciły na ten obszar uwagę. Na współczesnych mapach topograficznych, zwłaszcza na mapie obrębowej 1 : 25 000, nazewnictwo fizjograficzne jest nieporównanie bogatsze.

Rys. 7

Rys. 8

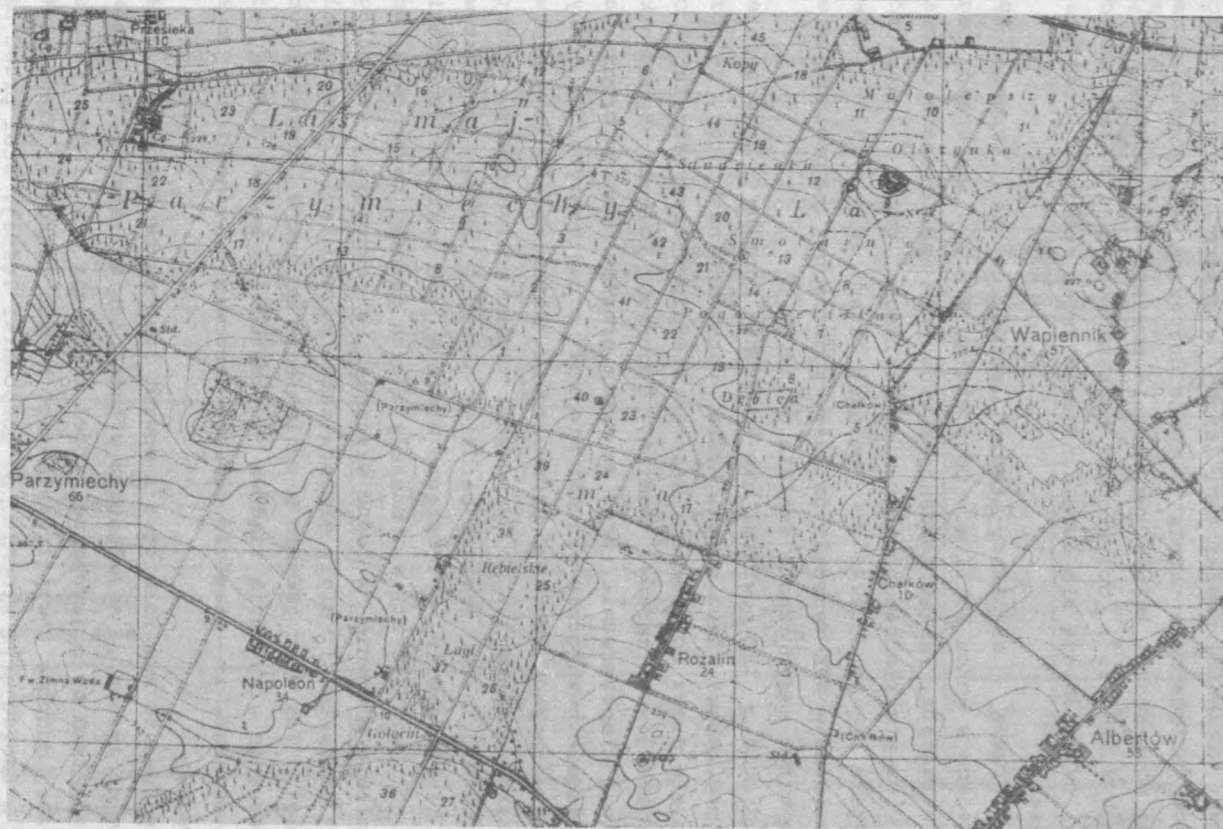
Rys. 9

Rys. 10

Rys. 11

Rys. 5-12. ZPK na mapach 1 : 25 000 WIG (stan z 1932 r.). Skala zredukowana, odstępysiatki topograficznej co 1 km
 Fig. 5-12. ZNP on maps 1 : 25 000 from the Military Geographical Institute (the state from 1932). Reduced scale, topographic grid lines every 1 km

8. DOTYCHCZASOWE TENDENCJE ZMIAN POWIERZCHNI LEŚNEJ

Zmiany wielkości powierzchni leśnej w czterech przekrojach czasowych przedstawia tabela I. Dane dotyczące ZPK porównano ze zmianami powierzchni leśnej na terenie powiatu wieluńskiego (w granicach z 1964 r.), obliczonymi tą samą metodą i z tych samych źródeł. Uwidaczniają się dwie tendencje zmian pokrywy roślinnej tego terenu.

Po pierwsze - najniższy stopień lesistości na terenie ZPK miał miejsce w końcu XVIII w. Od początku XIX w. lesistość tego terenu wzrastała, wbrew tendencjom widocznym na terenach otaczających (na przykładzie powiatu wieluńskiego), gdzie lesistość zmniejszała się aż do 1945 r. Pomiędzy latami 1830 a 1930 powierzchnia leśna w ZPK wzrosła do 234%, podczas gdy w powiecie wieluńskim w tym samym czasie zmalała do 72,8%.

Po drugie - las powracał nie na grunty porolne najwcześniej wzięte pod uprawę, lecz na te, które uprawiano najkrócej, najpóźniej objęte przez rolnictwo. Wsie ze średniowieczną metryką (R o s i n 1986) - Krzeczów, Kamion, Toporów, Załęcze, Bobrowniki - istnieją nieprzerwanie wraz ze swoim areałem gruntów ornych. Nasi przodkowie bezbłędnie wybrali miejsca o najlepszych na danym obszarze warunkach życia i uprawy roli. Natomiast osadnictwo XVIII-XIX w. miało już do dyspozycji tylko gorsze gleby, które po wykarczowaniu lasów jeszcze bardziej obniżyły swoją produktywność. Niektóre wsie, np. Załęcze Wielkie, po poszerzeniu granic swoich pól w XVIII-XIX w. musiały z nich później rezygnować, oddając ziemię ponownie w leśne władanie. Z pewnością i w odleglejszej przeszłości miały miejsca także przesunięcia granicy polno-leśnej. Tak więc jedynie w odniesieniu do lasów pozostających nieprzerwanie własnością rządową - państwową, możemy z dużą pewnością mniemać, iż ciągłość trwania środowiska leśnego nie była przerywana.

Wycofywanie się rolnictwa i powrót lasu na ten teren przybrały na sile po 1945 r., a zwłaszcza w ostatnich 20 latach. To obiektywne zjawisko było jednym ze źródeł koncepcji ZPK i jest szansą skutecznej ochrony i wypełniania jego nowych funkcji. Szansa ta zależy w decydującym stopniu od gospodarki leśnej. Stoi przed nią zadanie dalszych zalesień, przebudowy monokulturowych drzewostanów, odnowień i hodowli lasu w warunkach, gdy większość powie-

T a b e l a I

Powierzchnia leśna i lesistość Załęczańskiego Parku Krajobrazowego w przekroju historycznym
Afforestation of Załęcze Nature Park area in historical sections

Obszar Area	Powierz- chnia Total area (km ²)	Powierzchnia leśna i lesistość Afforestation							
		według mapy after the map of Gilly 1802-1803		według mapy kwatermistrzostwa after the map of "quarter-masters" 1843		według współczesnych map topograficznych after recent topographical maps			
						1935		1964	
						ha	%	ha	%
Załęczański Park Krajobrazowy Załęcze Nature Park	74,7	765	10,2	765	10,2	3 040	40,7	4 310	57,7
Strefa ochronna Preserving zone	80,1	1 080	13,5	1 422	17,8	2 080	26,0	3 890	48,6
Razem Total	154,8	1 845	11,9	2 187	14,1	5 120	33,1	8 200	52,9
Powiat wieluński Wieluń district	1207	25 100	20,8	24 710	20,5	18 000	14,9	25 427	21,1

Ź r ó d ł o (After): G o r c z y Ń s k a (1978), H i b n e r (1977), P i e t r z a k (1973), obliczenia własne (own data).

rzchni leśnej pozostaje prywatną własnością. Przykładem takiej działalności mogło być przeniesienie wsi Jarzębie na inny teren i całkowite zalesienie w latach 1962-1964 dawnych pól i siedlisk tej wsi.

9. DZISIEJSZY STAN LASÓW

Lasy państwowe zarządzane przez Ministerstwo Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego w granicach parku i strefy ochronnej należą do dwu obrębów nadleśnictwa Wieluń - Cisowa i Kraszkowice. Do 1976 r. stanowiły one osobne nadleśnictwa. Składają się na nie następujące uroczyska leśne (*Plan urzędzenia... 1970, 1972*):

Obręb	Nazwa uroczyska	Powierzchnia (ha)
Cisowa	Wronia Woda	439,22
	Jarzębie	310,18
	Bukowce	3,21
	Pod Kluskami	41,98
	Góry Za Wsią	84,04
	Spichowe Góry	46,50
	Nad Wartą	7,95
	Noski	0,86
	Grabowa	14,33
	Pod Kołodziejem	1,65
	Gętki	9,63
	Budziaki (w granicach ZPK)	ok. 200,00
	Kluski	311,67
	Cisowa	405,56
	Pod Kabatą	1,85
Kraszkowice	Niżankowice	717,13
	Łaszew	5,63
	Działoszyn I	222,74
	Krzeczów	300,53
	Jodłowiec (w granicach ZPK)	ok. 100,00
Razem		ok. 3224,66

Lasy państwowe zajmują około 39% ogólnej powierzchni leśnej ZPK. Nie jest to wskaźnik absolutnie ścisły, bowiem obliczenia

powierzchni z mapy (zawarte w tab. I) zawsze są obarczone błędem. Mimo to pozostaje faktem, że przeważają na tym obszarze lasy prywatne, rozproszone i podzielone na wiele małych działek i kompleksów. Przewaga ta zwiększała się do chwili utworzenia ZPK. Są to lasy z monokulturowymi drzewostanami sosnowymi, młode, źle pielęgnowane, o niedużej produktywności i bardzo niskiej stabilności ekologicznej.

W lasach państwowych także powszechnie panuje sosna, ale są one nieporównanie bardziej różnorodne i lepiej utrzymane. Zasobność siedlisk różnicuje się od boru suchego do lasu mieszanego. Przeważają siedliska borów suchych i świeżych, sporo jest też borów mieszanych.

Stosunkowo najlepiej utrzymane drzewostany spotykamy w uroczyskach Niżankowice, Kluski i Cisowa. Są to lasy na tym terenie najbliższe naturalnym zbiorowiskom roślinnym, cenne z powodu ich właściwości przyrodniczych, a jednocześnie najpiękniejsze pod względem krajobrazowym. W Niżankowicach rosną piękne drzewostany sosnowo-dębowe, najstarsze w wieku 100-130 lat. W uroczyskach Kluski i Cisowa spory obszar zajmują siedliska wilgotne z dużym udziałem świerka, gatunku bardzo dynamicznego, który musiał odgrywać w przeszłości dużą rolę w tych lasach. Mimo częstych klęsk powodowanych przez korniki i wycinania świerka z tego powodu, zwłaszcza w latach 1964-1965 (*Plan urządzenia... 1970*), powinien on być stałym i ważnym składnikiem lasów ZPK. Tylko w tych dwu uroczyskach rosną ostatnie jodły i buki, wyrugowane z obszaru ZPK pospołu przez rolnictwo i przez szablonową gospodarkę leśną. Sporo światła na naturalne zróżnicowanie roślinności leśnej i jej siedlisk rzucają obserwacje na obszarach sąsiadujących z ZPK. Szczególnie godne uwagi są uroczyska Ruda i Mierzyce (świetliste i kwaśne dąbrowy), las koło wsi Dalachów (kwaśna buczyna), Strojec (grądy, buczyna i las jodłowo-bukowy), lasy okolic Parzymiechów (grądy, bory jodłowo-świerkowe).

10. OGÓLNY OBRAZ ROŚLINNOŚCI WSPÓŁCZESNEJ

ZPK jest obszarem dużych przemian roślinności zachodzących współcześnie. Panują na nim antropogeniczne zbiorowiska roślinne, zróżnicowane pod względem siedliskowym i z uwagi na stopień

ich zależności od działalności człowieka. Dzięki ustronności obszaru przetrwały tu zbiorowiska segetalne i ruderalne o cechach archaicznych. Bardzo wiele jest muraw piaszkowych, naskalnych i kserotermicznych w różnych fazach sukcesji, a także ciepłolubnych zarośli. Bogaty kompleks zbiorowisk roślinnych rozwinął się w dolinie Warty i jej dopływów, zwłaszcza w wąwozach. Wiele tych zbiorowisk, wskutek ustania lub zmiany formy antropopresji, zyskało impuls do sukcesyjnego rozwoju lub do zmiany kierunku sukcesji.

Klasyfikacja siedlisk, jaką posługuje się gospodarka leśna, nie w pełni odpowiada obiektywnej klasyfikacji przyrodniczej. W rzeczywistości - jak to wykazano w innej pracy (Olaczek 1986) - ZPK jest domeną ubogich, acidofilnych lasów liściastych - kwaśnych dąbrów, kwaśnych buczyn, świetlistych dąbrów; mniejsze znaczenia mają siedliska eutroficznych lasów liściastych, ale i one są obecne. Takie zbiorowiska leśne panowały tu co najmniej od holocenijskiego okresu atlantyckiego po koniec średniowiecza. Wyrugowanie lasów liściastych z krajobrazu roślinnego jest najsilniejszym piętnem, jakie działalność ludzka wycisnęła na tym krajobrazie. Stopniowy wzrost lesistości, urzeczywistniany przez zalesienia sosną, nie oznacza więc powrotu do naturalnej szaty roślinnej, lecz kształtowanie nowego typu krajobrazu, innego niż przed wkroczeniem człowieka na ten obszar i odmiennego od krajobrazu ostatnich kilku stuleci. Tak należy rozumieć dane zawarte w tabeli I. Jest to krajobraz powoli zamierającego rolnictwa, stopniowej przebudowy na krajobraz polno-łąkowo-leśny, ale z lasami gospodarczymi, o drzewostanach niekoniecznie dostosowanych do siedliska. Coraz mocniej występuje tu funkcja poznawczo-wychowawcza, realizowana poprzez krajoznawczą turystykę i inne formy rekreacji oraz obozy harcerskie.

Biorąc pod uwagę społeczną ważność tej nowej funkcji, jak również fakt, że próby utrzymania i zintensyfikowania rolnictwa byłyby bardzo kosztowne jako sprzeczne z siedliskowymi predyspozycjami obszaru, trzeba uznać park krajobrazowy jako korzystną nową formę użytkowania ziemi i gospodarowania przestrzenią.

17. PIŚMIENNICTWO

- G o r c z y ń s k a, A. 1978 (maszynopis). Zagadnienie zalesienia i ukształtowania powierzchni Załęczańskiego Parku Krajobrazowego w przekroju czasowym. Inst. Biol. Środ. Uniw. Łódzkiego, Łódź: 1-9 + mapy.
- H i b n e r, A. 1977 (maszynopis). Załęczański Park Krajobrazowy. Dokumentacja projektowa. Woj. Konserwator Przyrody, Sieradz: 1-25 + mapy i tab.
- O l a c z e k, R. 1972. Formy antropogenicznej degeneracji leśnych zbiorowisk roślinnych w krajobrazie rolniczym Polski niżowej. Wyd. Uniw. Łódzkiego, Łódź: 1-170 + tab.
- O l a c z e k, R. 1986. Roslinność leśna Załęczańskiego Parku Krajobrazowego (Wyżyna Wieluńska). Acta Univ. Lodz., Folia sozol., 2: 393-470.
- P i e t r z a k, A. 1973. Zmiany zalesienia terytorium województwa łódzkiego od okresu porozbiorowego do czasów obecnych. Region Łódzki, Studia i Materiały, 3: 41-60.
- Plan urządzenia... 1970. Plan urządzenia gospodarstwa leśnego nadleśnictwa Cisowa na okres 1 X 1970 - 30 IX 1980. 1970. Łódź, Okr. Zarząd Lasów Państw., maszynopis + mapy.
- Plan urządzenia... 1972. Plan urządzenia gospodarstwa leśnego nadleśnictwa Kraszkowice na okres 1 X 1972 - 30 IX 1982. 1972. Łódź, Okr. Zarząd Lasów Państw., maszynopis + mapy.
- P o ł u j a ń s k i, A. 1854. Opisanie lasów Królestwa Polskiego... T. 1, Warszawa: 1-427 + mapa.
- R o s i n, R. 1986. Załęczański Park Krajobrazowy - z dziejów obszaru. Acta Univ. Lodz., Folia sozol., 2: 91-128.

12. SUMMARY

Załęcze Nature Park (ZNP), an object of detailed nature studies, has a plant cover largely changes by the old and present human activity. This fact considerably hampers identification and classification of plant communities on this area, and especially of forest communities. Simultaneously however it poses interesting problems to be solved by ecologists, e.g. a problem of forest secondary communities, rate and directions of their succession etc. To facilitate these and other studies the author has performed a historical analysis of changes in the plant cover of the ZNP starting from the end of 18th century. Materials for analysis were provided by subsequent editions of to-

pographical maps listed in Chapter 2. Fragments of these maps covering the entire area of the ZNP are reproduced here in an uniform scale of ca. 1 : 100 000 (Fig. 1-4) and 1 : 33 000 (Fig. 5-12).

The topographic contents and names, and land use were analyzed on the maps while a planimeter was used in measuring and estimating the extension of forests and woodlands. Changes in the size of the forest area in the ZNP according to four time cross-sections are compiled in Table I. Two essential traits were observed:

1. The area was most deforested in 18th century with the biggest territory held by agriculture, which from the early 19th century began gradually at a different speed shrinking leaving land for afforestation. After 1945 it was already a rapid process purposefully steered. Forests planted on post-agricultural lands account for about three fourths of the entire forest land in the ZNP at present.

2. The forests were returning first to lands submitted for cultivation latest, and thus it was not a process incited by agricultural soil degradation but rather by an economic relationship between outlays and benefits accruing from cultivation of low-quality soils. The oldest settlements on this area dating back to the Middle Ages have existed all the time along with fields surrounding them. On the other hand, villages and farmsteads set up in 18th and 19th centuries have disappeared.

In the primary landscape of the ZNP there prevailed mezotrophic oak and beech deciduous forests. Rich eutrophic forests there were only in Warta river valley on a flood plain terrace. Today the scotch-pine prevails in all forests forming variable secondary communities. There can be also found here sand- and xerothermic grasslands, wet and fresh meadows, some swamps, calciphilous rocky vegetation, and synanthropic communities. Establishment of a nature park in 1978 implies a change in functions of the entire area, and mainly a change from a solely agricultural-forestry production function to a protective-recreational and protective agricultural-forestry functions.

Prof. dr hab. Romuald Olaczek
Zakład Botaniki
Instytutu Biologii Środowiskowej
Uniwersytetu Łódzkiego
ul. Banacha 12/16, 90-237 Łódź

Wpłynęło do Redakcji
"Folia zoologica"
7.09.1982